

L'APLICACIÓ DIRECTA DE LES NORMES CONSTITUCIONALS

Antoni LÓPEZ MONTANYA*

Quan la Societat Catalana d'Estudis Jurídics em va convidar a exposar un tema relatiu a la Constitució andorrana, vaig pensar immediatament en el de l'aplicació directa de les seves normes. Probablement ho vaig fer perquè es refereix a la pràctica jurídica que és la que, com a advocat, millor conec, però també perquè penso que és un tema viu i apassionant i, certament, un dels àmbits en què els efectes de l'aprovació de la Constitució es deixen sentir de manera immediata.

Val a dir que no sempre s'ha reconegut a les constitucions un valor normatiu directe. En el nostre àmbit territorial, és a dir, en els països de l'Europa continental, durant tot el segle XIX i principis del XX, la constitució es considerava més aviat com una solemne declaració de principis, de drets i de regles d'organització que havia d'ésser desenvolupada per la llei per a esdevenir aplicable. Fou a partir de les Constitucions alemanya del 1919 i austríaca del 1920, que es va anar obrint camí el principi de normativitat i vinculació directa de les normes constitucionals, principi que ha inspirat després la redacció de totes les Constitucions modernes.

La Constitució andorrana, que aviat complirà cinc anys, és una Constitució moderna, i no sols per la data de l'aprovació, sinó també pel seu contingut (com vostès saben, s'inspira molt directament en la Constitució Espanyola del 1978) i, com a tal, està impregnada del principi de normativitat directa.

Això resulta especialment important en un país com el nostre, en què es legisla poc, i en el qual una bona part del dret consisteix en el *dret co-*

* Profesor y abogado en el Reinado de Andorra. Advocat.

mú que, en paraules de l'eximi jurista català i jutge d'apel·lacions d'Andorra Carles Obiols i Taberner, “és un cos integrat per la raó escrita del dret romà, moderada per la superior equitat del dret canònic, compenetrat amb el dret indígena i corregit pel costum”.

Els parlaré, doncs, de l'aplicació directa de les normes constitucionals a Andorra: per fer-ho em referiré, en primer lloc, a allò que la mateixa Constitució estableix sobre aquesta qüestió; tot seguit, explicaré com l'aplicació directa afecta, sobretot, els preceptes de la part dogmàtica del text constitucional i, per fi, descriuré una sèrie de supòsits concrets d'aplicació directa de les normes constitucionals, distingint quan ho fa la mateixa administració, quan es tracta d'aplicació pels tribunals ordinaris en via contenciosa, i quan es produeix per la via específica del procediment especial i preferent de protecció dels drets fonamentals i, en darrera instància, del recurs d'empara davant del Tribunal Constitucional.

L'article 3.1 de la Constitució andorrana afirma: “La present Constitució, que és la norma suprema de l'ordenament jurídic, vincula tots els poders públics i els ciutadans”. Més endavant l'article 39 diu: “Els drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV del present títol” —els drets fonamentals de les persones i les llibertats públiques, i els drets polítics— “vinculen immediatament els poders públics a títol de dret directament aplicable... Els drets del capítol V” —els drets econòmics, socials i culturals— “conformen la legislació i l'acció dels poders públics, però només poden ésser invocats en els termes fixats per l'ordenament jurídic”. Finalment, la disposició derogatòria estableix que “amb l'entrada en vigor d'aquesta Constitució, queden derogades totes les disposicions anteriors en allò que la contradiguin”.

Sobre la base d'aquestes normes podem afirmar que el principi general és el de l'aplicació o vinculació directa que proclama, des del títol I, l'article 3o., i que corrobora la disposició derogatòria; mentre que l'article 39 conté, alhora, un reforçament de l'esmentat principi general per a alguns dels seus preceptes i una excepció per a uns altres. El reforçament afecta els drets fonamentals i les llibertats públiques, i es concreta en la prohibició que siguin limitats per la llei i en determinades garanties processals (un procediment preferent i urgent per a protegir-los, més la possibilitat de recurs d'empara davant del Tribunal Constitucional). L'excepció afecta el capítol V, relatiu als drets econòmics, socials i culturals: es tracta de “drets col·lectius” (dret al treball, a l'habitatge, a la protecció de la salut, a la conservació del patrimoni cultural, o a mantenir l'equili-

bri ecològic) per als quals no serveixen els mecanismes tradicionals de protecció dels drets individuals i als quals la Constitució reconeix un valor únicament programàtic.

La Constitució andorrana, amb 107 articles, dues disposicions addicionals, tres de transitòries, una derogatòria i una final, és una Constitució relativament extensa. Com que l'exclusió de l'aplicació directa a què acabo de referir-me afecta únicament el capítol V del títol II, que té deu articles (del 27 al 36), resulta que més del noranta per cent dels articles de la Constitució són susceptibles d'ésser directament invocats i aplicats. Ara bé, a la pràctica, aquesta possibilitat no afecta d'igual manera tots els preceptes constitucionals. Per explicar-ho, usaré una de les distincions clàssiques del dret constitucional, la que distingeix entre la *part dogmàtica* i la *part orgànica* de la Constitució: la part dogmàtica és aquella que formula els valors, els principis bàsics del règim i els drets i llibertats dels ciutadans, mentre que la part orgànica està constituïda pels preceptes relatius a l'organització, competències i funcionament dels poders públics. Així, en el cas de la Constitució andorrana, la part dogmàtica estaria constituïda pel títol I, "De la sobirania d'Andorra", i el títol II, "Dels drets i llibertats", i la part orgànica seria formada pels títols III a IX, que estableixen la regulació bàsica dels principals òrgans institucionals: els coprínceps, el Consell General (que és el parlament), el Govern, l'estructura territorial, la Justícia i el Tribunal Constitucional.

La part orgànica necessita, doncs, un desenvolupament immediat, per a dreçar el nou règim que la Constitució dissenya, i té una traducció quasi immediata en normes legals. En el cas andorrà, la mateixa Constitució preveia, en la seva disposició transitòria primera, l'obertura d'un període extraordinari de sessions del mateix Consell que havia aprovat la Constitució, per a aprovar les normes indispensables a la nova organització de l'Estat: la Llei de règim electoral (per a organitzar les eleccions que havien de donar pas al primer parlament constitucional), el Reglament del Consell General, les lleis de delimitació de competències i finançament dels comuns (per a desenvolupar el títol relatiu a l'estructura territorial) i les de la Justícia i del Tribunal Constitucional. Totes aquestes normes van ésser efectivament promulgades en el termini previst i, consegüentment, l'aplicació dels preceptes constitucionals en aquestes matèries ja no és directa, sinó que es fa a través de les lleis que desenvolupen la Constitució.

Hi ha, però, una matèria important a la qual no es referia l'esmentada disposició transitòria primera, la relativa a l'organització de l'Administració de l'Estat, i aquesta llei no va aprovar-se ni en aquell període extraordinari de sessions de l'any 1993, ni en cap dels altres períodes ordinaris i extraordinaris que s'han succeït des de llavors, de manera que continua vigent (almenys en part, car en altra part ha quedat derogada *directament* per la Constitució, i aquí tenim un primer exemple d'aplicació directa) una llei preconstitucional, concretament la Llei d'organització de l'Administració General, del 24 de maig de 1985. Aquesta mancança ha donat lloc a l'aplicació directa, tant per la mateixa Administració com pels tribunals que la controlen d'un precepte de la part orgànica de la Constitució: es tracta de l'article 72.2, que atribueix al Govern la *potestat reglamentària*. L'esmentada potestat, que no li és atribuïda amb caràcter general per cap llei i que ha estat discutida davant dels tribunals de justícia, li ha estat reconeguda al Govern per aquests, invocant directament l'article 72.2 de la Constitució. També han estat citats pels tribunals els articles 79 i 80 de la Constitució, relatius a les potestats i competències dels comuns, tot i que aquests articles han estat desenvolupats per llei, i fins i tot han donat lloc a la interposició d'una qüestió de constitucionalitat, per mitjà de la qual la jurisdicció ordinària demanava al Tribunal Constitucional que es pronunciés sobre l'adequació a la Constitució d'un precepte contingut en una llei.

Un altre supòsit d'aplicació directa d'un precepte de la part orgànica ens el proporciona la intervenció del Ministeri Fiscal en el procediment preferent i urgent de defensa de drets fonamentals, que no està prevista per la llei que regula aquest procediment, però a la qual s'ha donat lloc per aplicació directa de l'article 93.1 de la Constitució, que atribueix al Ministeri la defensa dels drets dels ciutadans. Val a dir que, actualment, aquella intervenció ha estat regulada per la Llei del Ministeri Fiscal.

I també en matèria de competències dels comuns s'ha invocat en alguna ocasió la Constitució davant dels tribunals, tot i tractar-se d'una matèria que havia estat ja desenvolupada per llei.

Passem ara a la part dogmàtica de la Constitució. He dit a l'inici que l'aplicació directa de les normes constitucionals afecta molt més els preceptes d'aquesta part, que no pas els de la part orgànica. Això s'explica fàcilment per dos fets diferents: El primer, perquè, contràriament a la part orgànica, la part dogmàtica no ha tingut encara pràcticament cap desenvolupament legislatiu; sí que s'han desenvolupat les garanties proce-

dimentals (procediment d'*habeas corpus* i procediment preferent i urgent de tutela de drets fonamentals) però, entre els drets substantius, únicament el dret a l'educació ha estat objecte d'una llei mentre que els altres drets fonamentals o no tenen cap regulació legal (amb la qual cosa s'aplica directament la Constitució) o la tenen preconstitucional, com és el cas del dret d'associació a què em referiré tot seguit, amb el resultat que cal aplicar també en primer lloc la Constitució.

El segon fet és la mateixa naturalesa de la part dogmàtica, que estableix drets i principis generals que donen molt de joc i poden ésser invocats en multitud de circumstàncies i de procediments. Però vegem-ne, més concretament, els supòsits.

La primera i més elemental forma d'aplicació directa de la Constitució es dona quan la mateixa administració ho fa, d'ofici o a instància de part, sense que es plantegi cap contenciós. El cas paradigmàtic seria, probablement, el que s'ha produït en matèria d'associacions. La creació d'associacions, a Andorra, està regulada per dues normes relativament antigues, de 1950 i 1968, que contenen una regulació ben minsa; bàsicament, estableixen la necessitat d'autorització prèvia per a crear una associació, i n'imposen determinades limitacions. El més destacable de l'Ordinació del 1950 és que prohibeix les associacions "que vulguin perseguir reivindicacions de classe, lluita política o social"; de la del 1968, que estableix l'obligació que "el president de l'agrupació o associació haurà de ser de nacionalitat andorrana".

La primera prohibició ja s'havia interpretat laxament durant l'època de la "transició", en què el govern havia autoritzat, com a associacions, els primers partits polítics. Però tinc raons per a creure que, abans de la Constitució, el govern no hauria autoritzat una associació patronal com la que ara existeix. Tinc també la certitud absoluta que no hauria aprovat la creació d'un sindicat, i que avui, en canvi, l'autoritzaria per aplicació directa dels articles 17 i 18 de la Constitució.

La segona limitació, relativa a la nacionalitat del president, ha estat inaplicable pel govern des de l'entrada en vigor de la Constitució, en aplicació de l'article 17, sobre llibertat d'associació, i del 39.2, que reconeix als estrangers legalment residents a Andorra l'exercici dels drets i llibertats del capítol III del títol II. Val a dir que aquesta actitud del govern ha ensopegat, ocasionalment, amb l'oposició dels sectors més refractaris al canvi —que també n'hi ha, i Andorra no seria una democràcia si no n'hi hagués. Així, en l'àmbit esportiu, un president de club que no és de na-

cionalitat andorrana ha vist negat el seu dret de representar el seu club a la federació corresponent, i un president de federació ha vist negat el dret a representar-la en el Comitè Olímpic. Són, però, supòsits aïllats que, al meu coneixement, no han arribat a plantejar-se davant de la jurisdicció, en l'esperança d'una resolució "pacífica", i que, arribat el cas, no haurien de trobar cap dificultat a obtenir tutela jurisdiccional.

Altres exemples d'aplicació directa de la Constitució poden trobar-se en la celebració en condicions de plena normalitat d'un parell de manifestacions pacífiques pels carrers d'Andorra la Vella, cosa que és novetat pràcticament absoluta a casa nostra, i que deriva de l'aplicació de l'article 16 de la carta magna; o en el fet —certament anecdòtic— que han tornat als quioscs del Principat quatre publicacions de caràcter "eròtic" més aviat testimonial i de venda al públic nominalment prohibida durant molts anys. Aquesta és conseqüència de l'aplicació directa de l'article 12 sobre llibertat d'expressió i comunicació, que prohibeix la censura prèvia.

També d'ofici, sense que s'hagin dictat normes escrites, la policia ha modificat alguns procediments, per exemple en matèria de perquisicions i registres domiciliaris, o en la informació al detingut dels drets que l'assisteixen (dret a ésser informat de l'acusació, a no confessar-se culpable, a no declarar contra ell mateix); i la inadmissió pels tribunals penals de les proves obtingudes amb vulneració de drets fonamentals està motivant que les investigacions policiaques en siguin molt més respectuoses.

Una segona possibilitat d'aplicació directa es dona davant dels tribunals de justícia, quan la Constitució és invocada per les parts, o pel mateix òrgan jurisdiccional, com a norma aplicable al cas, bé directament, bé per determinar l'abast o la interpretació que ha de donar-se a una altra norma, en virtut del principi d'interpretació de tot l'ordenament conforme a la Constitució (article 53.2 de la Llei qualificada del Tribunal Constitucional i Sentència del Tribunal Constitucional 97-1-PI), i el cert és que davant de les jurisdiccions civil, penal i administrativa s'invoquen amb normalitat preceptes constitucionals.

En el camp *civil i mercantil*, a Andorra el dret no sols no està codificat sinó que, en una gran mesura, no és ni tan sols dret de producció andorrana, ja que han estat dictades molt poques lleis substantives i les que hi ha es refereixen a matèries molt concretes i específiques. En defecte de lleis pròpies, els tribunals civils apliquen el dret comú que, com deia al començament, emprant els termes de Carles Obiols i Taberner, és un cos integrat pel dret romà, el dret canònic, el dret català i el costum. Així, en

matèria civil, tant els advocats com els jutges i magistrats estan acostumats a utilitzar i integrar diversos textos per tal de determinar el dret aplicable, de manera que la invocació dels principis generals que proclama la Constitució s'ha adoptat de manera absolutament natural.

Si parlem de freqüència, diria que el tema que s'ha plantejat en més ocasions —almenys, en la jurisprudència civil que ha estat publicada, que arriba fins al 1995— és el dels efectes de les resolucions judicials estrangeres, lligat al dret a la jurisdicció que proclama l'article 10.1, que a Andorra té un especial interès a causa de la petita dimensió del territori, la diversitat d'origen dels ciutadans i la freqüència de les relacions amb Espanya i França. També l'article 2 de la Constitució, que declara que la llengua oficial és el català, ha estat citat com a vinculant per la Sala Civil, i el mateix 10.1 respecte al dret a obtenir dels tribunals una decisió fonamentada en dret.

Un principi constitucional de claríssimes possibilitats d'aplicació immediata en aquesta matèria és el de la "igualtat davant la llei i de prohibició de tota discriminació per raó de naixement, raça, sexe, origen, religió, opinió o qualsevol altra condició personal o social" que proclama l'article 6.1, perquè, en matèria de família i successions, el dret comú i fins i tot lleis andorranes dictades tan recentment com el 1989 estableixen discriminacions per raó d'origen, per exemple entre fills legítims i il·legítims. Tot i que no conec cap sentència que hi faci referència, tinc l'absolut convenciment que, invocant directament aquell principi, la jurisdicció civil inaplicaria, per exemple, els articles 1 i 11 de la Llei del 31 de juliol de 1989, de reforma del dret de successions, que limiten els drets successoris de determinats fills extramatrimonials que concorrin amb fills legítims.

En *matèria penal* les coses es plantegen de manera substancialment diferent, car des d'uns anys abans de la Constitució (l'11 de juliol de 1990, per ser precisos) s'havia promulgat un codi penal i era ja d'aplicació el principi de legalitat penal, que estableix que no hi ha delictes ni pena sense una llei prèvia, escrita i estricta. Tot i que l'esmentat Codi penal no és d'origen democràtic, no es pot dir que cap dels seus preceptes hagi quedat derogat per les normes i principis constitucionals.

Així, els efectes de la Constitució en matèria penal s'han deixat sentir, més que en el dret substantiu, en la interpretació i aplicació que en fan els tribunals. Destacaria com a més significatives la inadmissió o invalidació de les proves obtingudes amb vulneració de drets fonamentals o

amb infracció del principi de contradictorietat, i també una nova i més acurada aplicació de la *presumpció d'innocència* que proclama l'article 10.2 de la Constitució, que ha portat, entre altres, a trencar una dubtosa línia jurisprudencial anterior sobre la presumpció del dol.

També en matèria processal han tingut incidència els preceptes constitucionals, tot i que existia també el Codi de procediment penal, anterior en un any al Codi penal, i del qual únicament una secció (relativa a l'ordenança penal) ha deixat d'aplicar-se, amb tota seguretat per haver-la considerat contrària a la Constitució. Però la interpretació de les mateixes normes ha canviat: en particular per la necessitat que els mitjans de prova emprats en la fase d'instrucció respectin el principi de contradictorietat, i per la impossibilitat d'una interpretació excessivament literal o formalista de les normes processals quan vulnera el dret a la jurisdicció o al recurs, com a conseqüència d'una sentència del Tribunal Constitucional que resolvia un recurs d'empara.

Pel que fa al *dret administratiu*, i a l'igual que succeïa en matèria penal, durant l'època de la transició que va precedir la redacció de la Constitució s'havia promulgat el Codi de l'Administració, que incorpora ja una bona part dels principis generals que proclamarà després el text constitucional, fins al punt que alguns dels seus articles són quasi literalment idèntics. El

Codi estableix també el principi de responsabilitat de l'Administració, que després la Constitució ampliarà a tots els poders públics.

Hi havia, doncs, un substrat imbuït dels mateixos principis que proclama la Constitució des d'abans de la seva promulgació, i per això el canvi no ha estat tan sobtat, però de canvi n'hi ha hagut, i molt. Un primer efecte, indirecte aquest, i totalment insospitat, de la Constitució, és que tota la col·lecció de normes de dret administratiu dictades pel Consell General abans de la Constitució han estat confirmades pel mateix Consell esdevingut parlament, amb la qual cosa ara són aplicades com a lleis per les jurisdiccions civil i penal, que abans les ignoraven.

M'explico: abans de la Constitució, els tribunals civils i penals no aplicaven habitualment les Ordinacions i altres normes emanades del Consell General (com per exemple, el règim administratiu d'adquisició de béns immobles, que requereix l'obtenció d'una llicència prèvia i prohibeix determinades adquisicions).

En canvi, ara han esdevingut lleis i els tribunals no poden ignorar-les, cosa que ha produït modificacions molt importants de la jurisprudència anterior.

Entrant ja en matèria pròpiament administrativa, destacaré com a novetat important l'aplicació a les sancions administratives dels principis de l'article 10.2 (dret a la presumpció d'innocència, a ésser informat de l'acusació, a no declarar en contra d'un mateix). També és conseqüència de l'aplicació directa de la Constitució una interpretació més àmplia de la legitimació per a impugnar actes administratius, i molt més estricta, en canvi, dels requisits de les notificacions per a ésser vàlides. En ambdós casos, es tracta dels efectes de sengles sentències del Tribunal Constitucional en recursos d'empara.

D'altra banda diré que, complint escrupolosament el mandat constitucional, la jurisdicció administrativa ha declarat la impossibilitat d'al·legar directament els drets continguts al capítol V del títol II (“Drets i principis econòmics, socials i culturals”) quan han estat invocats al seu davant.

I, per completar aquest panorama, em referiré a una sentència recent (del 15 de setembre de 1997) de la Sala Administrativa del Tribunal Superior que resulta especialment interessant. En ella, corregint el criteri de la Batllia, declara que és perfectament possible que la jurisdicció examini si una ordinació d'un comú (i, en general, qualsevol norma de caràcter reglamentari) s'ajusta o no a la Constitució, i que en declari la nul·litat en cas que no la trobi ajustada. Aquesta afirmació es fonamenta, lògicament, en la premissa que “la Constitució és una norma jurídica directament aplicable”, cosa que l'esmentada sentència declara expressament.

I seguint el pla d'exposició que, de manera un tant arbitrària, he traçat al començament, arribem a la tercera de les vies d'aplicació directa de la Constitució que he assenyalat: la del procediment preferent i urgent de protecció de drets fonamentals i, en darrera instància, el *recurs d'empara*. Aquest darrer, malgrat ser un recurs extraordinari, és sens dubte la via més coneguda, la més “mediàtica”. Si pregunten algú, jurista o no, sobre aplicació directa de la Constitució, probablement nou de cada deu respostes es referiran al recurs d'empara, i en canvi, si m'han seguit fins ara en aquesta exposició, han vist que hi ha moltes altres ocasions d'aplicació directa de la Constitució.

Però som-hi: la Constitució andorrana va preveure un mecanisme especial de protecció dels drets i llibertats dels capítols III i IV del títol II

que, com deuen recordar, són els drets fonamentals de la persona i les llibertats públiques (cap. III) i els drets polítics (cap. IV). Únicament aquests drets són susceptibles de protecció per l'esmentada via, que no pot aplicar-se, doncs, als restants preceptes constitucionals.

El procediment preferent i urgent de protecció de drets fonamentals, i l'específic d'*habeas corpus* que, com vostès saben, protegeix el dret a la llibertat enfront de les detencions il·legals, han estat desenvolupats —molt sintèticament, per cert— per la Llei transitòria dels procediments judicials, i se segueixen davant de la jurisdicció ordinària, en dues instàncies. És susceptible d'ésser impugnat per mitjà d'aquest procediment qualsevol acte que lesioni els drets fonamentals protegits.

No tinc dades concretes del nombre de procediments d'aquesta natura que s'han interposat, perquè la Memòria de la Fiscalia no les inclou, però sí que puc dir que han estat molt pocs.

Contra la resolució en segona instància d'aquest procediment hi ha, encara, el recurs d'empara que regula la Llei del Tribunal Constitucional, i aquí sí que hi ha informació disponible: únicament dos recursos han arribat al Constitucional; en ambdós casos es tractava de determinar la legalitat o il·legalitat d'una situació de presó preventiva, i en cap dels dos el Tribunal Constitucional no va concedir l'empara, considerant que no existia lesió de drets fonamentals.

Però la “via reial” per al recurs d'empara no és la que segueix aquell procediment preferent i urgent de protecció de drets fonamentals sinó, com ha estat també el cas a Espanya, la de l'empara per vulneració del *dret a la jurisdicció* que estableix l'article 10 de la nostra norma suprema. El legislador andorrà, que coneixia el que havia succeït a Espanya (on el Tribunal Constitucional es va veure materialment col·lapsat pels recursos d'empara interposats per l'esmentada via) va preveure un mecanisme de filtre, que s'aplica exclusivament als recursos que invoquen la lesió del dret a la jurisdicció produïda en el decurs d'un procediment judicial. El filtre consisteix en el fet que és el Ministeri Fiscal qui ha d'interposar el recurs, a petició del titular del dret lesionat, que li ho ha de demanar, doncs; es tracta d'un mecanisme poc ortodox, que ha estat molt qüestionat i que resulta discutible, i segurament millorable, però que ha complert raonablement el seu paper de filtre, i hi ha pràctica unanimitat a considerar que un filtre és molt convenient.

En els quatre anys que fa que funciona el nostre Tribunal Constitucional, el Ministeri Fiscal ha rebut quaranta-cinc peticions de presentar-li re-

curs d'empara per la lesió del dret a la jurisdicció de l'article 10. D'aquestes, n'ha inadmes trenta-quatre, i ha admès les altres onze, presentant, doncs, onze recursos. El Tribunal Constitucional ha concedit l'empara sol·licitada en sis casos denegant-la en els altres cinc. D'entre els sis casos en què ha concedit l'empara, dos procedien de la jurisdicció civil, dos de la penal i dos de l'administrativa.

Es pot dir, per tant, que hi ha un perfecte equilibri entre elles. Bé, doncs amb això he completat la matèria que em proposava exposarlos.

Mentre la preparava vaig fer una minienquesta entre amics i coneguts, demanant-los quins eren els canvis més importants que havien notat en la seva vida quotidiana com a conseqüència de la promulgació de la Constitució.

Curiosament, fora del camp dels advocats, la resposta quasi unànime va ser: cap en especial, o cap de significatiu. Penso que això no és forçosament un "mal" resultat; significa que, durant els llargs anys de la transició, que a Andorra va anomenar-se "Procés de Reforma de les Institucions", s'havien anat duent a terme, de manera lenta, quasi imperceptible, però continuada, tot un seguit de modificacions que anticipaven el que seria (salvat, ben entès, el terreny de la política) el règim constitucional. Però, al menys pel que fa als advocats, la Constitució ens ha introduït un munt de novetats.

M'agradaria haver-los fet arribar les més importants d'entre elles.